

Ramiza SMAJIĆ

ZAKON O TIMARIMA IZ 1869. GODINE

Pitanje timarsko-spahijskog sistema i njegove prakse u Bosni već stotinjak godina zaokuplja pažnju istraživača u toj oblasti. U pokušajima da se ta fundamentalna ustanova što bolje definiše, obradi i osvijetli, posebno su značajni napori Ć. Truhelke, B. Đurđeva, N. Filipovića, A. Sućeske i dr.. Gotovo svi su nailazili na iste teškoće, bilo da je to uvriježeno poimanje timarsko-spahijske organizacije u svjetlu tumačenja srednjovjekovnog feudalizma, bilo da su to ideološki usmjeravana razmatranja o strukturi vojničke klase, ili su prosto postojali drugi prioriteti u rasvjetljavanju kulturno-historijske baštine određenih područja.

Bosna je u Osmanskom carstvu uživala poseban tretman i to je, između ostalog, bio rezultat prilika i situacija kroz koje je ona prolazila. No, zanimljivo je to da su jedinstveni ustupci koji su davani ovom serhatu u organizaciji timarsko-spahijskog sistema bili u praksi svih 400 godina te da su te specifičnosti čak i pravno regulisane krajem 19. vijeka. Organizacija vojske i agrarne prilike u Bosni osmanskog perioda su praksa Osmanskog carstva. Ali, sve ono što je Bosanska kanunnama iz 1516. godine omogućila (posjede na uživanje samo Bosancima!), sistem odžakluka od 1593. godine garantovao (u porodici nasljedno pravo na uživanje posjeda!), vid su tog specifičnog tretmana Bosne što se očituje sve do posljednjih informacija o uživanju vojnih posjeda krajem 19.

vijeka, čemu većina istraživača subjektivnog nacionalnog uklona gotovo da ne poklanja pažnju, a malobrojni taj proces ističu i prate, no, gube ga sa Latasovom akcijom u Bosni.

Jačanje nacionalne samosvijesti, tanzimatska previranja, totalno preoblikovanje ustrojstva vojske, čiflučenje, ustanci, tek su djelić onoga šta je obilježilo taj 19. vijek i što je bilo predmet višestrukih istraživanja. Kad je riječ o zakonskim činjenicama koje su formirale sliku agrarnih odnosa u drugoj polovini 19. vijeka, ključnu ulogu je imala Saferska naredba iz 1859. U ovom radu nećemo govoriti o segmentima tog i svega ostalog što je okarakterisalo agrarne odnose tog perioda nego samo o jednom pravnom aktu, *Osnovu zakona. O timarima i zijametima nalazećim se u bosanskom vilajetu*, objavljenom u Vilajetskoj štampariji 19. maja 1869. god., paralelno na osmanskome i bosanskom jeziku.¹

Taj Osnov zakona tri i po vijeka poslije podvlači ono što je ozakonjeno Bosanskom kanunnamom iz 1516.god. i što je svo to vrijeme bilo u praksi. Naime, u čl. 9 ovog zakona se isključivo ističe da se privilegije u nasljeđivanju uživanja timara "ograničavaju na one imaoce timara i zijameta, koji obitavaju u gore rečenijem sandžacima (sarajevskom, bihaćkom, novopazarskom, zvrničkom, banjalučkom, hercegovačkom, travničkom sandžaku, op.a.). Oni koji su do sada iz ovoga vilajeta izišli i još se nijesu povratili lišavaju se ovijeh privilegija. Za ove će važiti opšti zakon, koji je izdat za rumelijske i anadolske timarlije, i po istom zakonu njihove će se naknade računati po polovini prihoda njihovijeh timara i zijameta pa će se ovi smatrati kao u penziju stavljeni. A kad ovakav umre, našljednicima neostaje od njihovog prava ništa, nego će njegovi timari i zijameti pripasti carskoj kasi".

U navedenom tekstu ne stavljammo samo akcent na izdvojen tretman bosanskih u odnosu na ostale timarnike u carstvu nego i na činjenicu da se ovdje javlja pojam penzije u drugačijem smislu i omjeru od stvarne naknade za timar koja je zakonom bila regulisana. U dosadašnjim istraživanjima se to pitanje jednostavno tumačilo ovako: uvedena je redovna vojska, nije više bilo potrebe za redifom bosanskih spahija, a ostale spahije su već ranije bile prestale da se osjećaju vojnim obveznicima i za svoje timare su uživali neznatne penzije. Ovim zakonom iz 1286. godine, dakle samo oni koji su napustili Bosnu i oni koji su izvana, a svoje timare imaju u Bosni, dobijaju polovinu prihoda sa svojih timara i zijameta te se smatraju penzionisanim, a i te njihove penzije

1/ Osnov zakona. O timarima i zijametima nalazećim se u bosanskom vilajetu. 19. Safera 1286.(19.maja 1869) In folio, 1 strana. Paralelno i tekst na osmanskome. Primjerak u biblioteci Hamdije Kreševljakovića. Kopija u NUB BiH.

nisu nasljedne. Nasuprot tome, timarnici u Bosni po čl. 2 gornjeg zakona dobijaju za svoj timar naknade koje se određuju prema čistom prihodu sa timara, i koje kao i timari, nipošto nisu ujednačene. Ako su prihodi manji od pedeset groša, naknada se ograničava tako da se broj završava deseticama.

U čl. 7 je isključivo navedeno da se pravo nasljeđivanja ni na koji način ne može ustupiti, razdijeliti ili prodati. Ako je timarnik umro poslije godine objavljivanja ovog zakona, nasljeđuje ga sin (ako ih je više, onda najstariji), a ako nema sinova, nasljeđuje ga brat ili sestra po ocu ili majci (ako ih je više, opet najstariji). Ako nema ovakvih srodnika, timar ili zijamet pripada carskoj kasi.

Da je praksa nasljeđivanja timara i zijameta ostala i nakon uvođenja naknada prema čistom prihodu sa timara, vidi se po čl. 8 u kome se ističe da kad se ubuduće na koga prepíše timar i zijamet, onda vilajetska vlada šalje mazbatu sa imenom i prezimenom, mjestom prebivališta onoga kome se daje, i pošto se ova mazbata sravni sa protokolom, izdaje se berat i šalje u mjesto dotičnog.

Sadržaji koje donose sidžili su uglavnom utvrđeni ali daleko od toga da su iskorišteni kao izvanredno bogat historijski izvor. Pored nesumnjivo jasnih primjera sprovođenja Saferske naredbe u pogledu naslijeđa na čiflučkoj zemlji², konkretno kod ovog pitanja timara u drugoj polovini 19. vijeka, u Fočanskom sidžilu koji bilježi zbivanja počev od 1868. god. uočavamo desetine slučajeva u kojima je očito da je gore pomenuti Osnov zakona imao svoju punu primjenu u Bosanskom vilajetu. Jedan od takvih slučajeva je timar od 5011 akči u selu Kremin, u Džematu Ustikolina, Kadiluk Foča. Carskim beratom dat je na uživanje spahiji Salihu, sinu Murata, koji je umro 1. ševala 1290. god.³ Sad se, 1291. godine, na osnovu carskog zakona traži berat za njegovog brata Mustafu.

Isti slučaj je i sa predstavkom za timar od 2000 akči, koji je beratom bio dat spahiji Ahmedu, sinu Sulejmana. Ovaj je umro 1289. godine pa se sad na osnovu carskog zakona traži berat za njegovog sina Selima kojim će on zauzeti upražnjeno mjesto svog oca.⁴

Primjetna je preciznost u navođenju dana smrti timarnika i datuma uzimanja timara u haznu, budući da je pravni zahtjev čl. 3 ovog *Osnova zakona* da se naknada za timar nasljednicima timara daje za period od kada je timar uzet u carsku kasu. Oni, pak, timarnici koji su živi, također uzimaju naknade računajući od onog datuma kada su timari uzeti u haznu.

2/ Umrlog Petra, sina Jovke, nasljeđuje žena Đurda i djeca /NUB BiH, Spec.zb., Ms 186, str. 110.

3/ NUB BiH, Spec. zb., Ms 186, str. 89.

4/ Isto, str. 95.

Brojna su djela koja tretiraju složene agrarno-političke prilike u Bosni 19 vijeka. Međutim, svi pokušaji da se sagledaju sintetički i u jednom hronološkom kontinuitetu završavali su studijama o određenim segmentima (i dilemama) tog pitanja. Cilj ovog rada je da istakne akcent na „bosanskom” u cjelokupnoj rekonstrukciji pravnog regulisanja agrarnog pitanja u Bosni.

ОСНОВ ЗАКОНА.

О тимарима и виџаметима вилаетским се у босанском вилаету.

Члан 1.

Над тимарима и виџаметима, који се налазе у сарајевском, бихаћском, новопазарском, зворничком, бијеловучком, херцеговачком, и травничком сџицаку, у босанском вилаету, има ће се точна истрага водати и одијени ће се пресјечно накнада према чистом приходу, који је узет у марију, по маџбатама и дестерима. Ове ће се накнаде онима, којима припадају у означена времена по државнијех каса у мјесту подпуно платити.

Члан 2.

Накнаде, које ће се одијенити код касе према чистом приходу реченијех тимара и виџамета, ако су су мање од десетет гроша, допуни ће се на десетет гроша.

Ове пак, које износе више од десетет гроша, ограничи ће се тако, да се број свакад десетницама свршује. Накнада ће се по главама, које их имају примати, раздијелити, те ће се тако један долисни протокол саставити, и у босански вилает послати.

По овом протоколу и по гласу иллага који се доље наводе, у вилаету ће се саставити један протокол који ће се у хазну послати, и по ком ће се берати издати.

Члан 3.

Они, који имају тимаре и виџамете, а и дине су у животу узеле означене накнаде својих тимара и виџамета, рачунајући од онога времена, кад су они тимари и виџамети у хазну узети, а наследици пак свијех, који су имали тимари и виџамете, и који су умрли, има ће накнаде узети, рачунајући опет од реченога времена на до смрти свијех. Она пак сума, коју су узимали а конто њиховога прихода, одби ће им се при издану.

Члан 6.

Накнаде тимара и виџамета онима људима, који имају до смрти умрлијех примати, дају се, као и остала посмртна свијем правнијем наследицима, а последије припадајуће накнаде, дају се онима, којима и тимар по 4. и 5. члану.

Члан 7.

Кад се тимари дају, није дозвољено, раздијелити ова права, а тако исто они, којима се даје, немогу то право ни на који начин продати.

Члан 8.

По наредби горњијех чланова, кад се у будуће препише на кога тимар и виџамет, онда ће се послати од стране владе вилаетске маџбата, у којој ће стајати име, преиме, мјесто обитавања занимања онога, коме се даје, и колико има примати накнаде за тимар и виџамет, и пошто се ова маџбата савини с протоколом у хазну послати, изда ће се берат од хазне и послати на мјесто.

Члан 9.

Ове се горе означене привилегије ограничавају на оне иллаце тимара и виџамета, који обитавају у горе реченијем сџицаку и којих се тимари и виџамети у истијем сџицаку налазе. Они, који су до сада из овога вилаета изишли и јошт се нијесу повратили лишвају се свијех привилегија.

За оне ће важити општи закони, који је издат за румелијске и анадолске тимарлије, и по истом закону њихове ће се накнаде рачунати по половини прихода њиховијех тимара и виџамета, па ће се они сматрати као у пензију стављени. А кад овакав умре, наследицима неостаје од њиховога права ништа, него ће његови тимари и виџамети припасти царској каси. Исто овако поступа ће се и с онима, који се назаве изван овога вилаета, а тимари и виџамети налазе ми се у овом вилаету.

Ч л а н 4.

Онај, који је умро до свршетка рачунске године 1285. па ми је о стао само један син, или унук од сина после њега умрог, без разлике, био овај наслѣдник мали или велики, прими ће дотично право а ако има неколико синова или унука од сина после њега умрог овај ће се тижир и вијамет на најстаријега наслѣдника пренијети, а ако ниједног овакога наслѣдника нема, ово наслѣдство не може пријећи на брата нити кога другога, него ће припасти царској каси.

Ч л а н 5.

Ако после дитума овога закона умру они, који су примили тижир или вијамет по наслѣдству од оца или дједе, пријећи ће наслѣдство на сина, ако га има, био мали или велики, а ако више оваквијех буде пријећи ће ово наслѣдство на најстаријега, а ако нема мушко дјеце, прелази наслѣдство на брата по оцу или по мајци и по матери. Ако има више браће по оцу и по матери, или по оцу, прелази наслѣдство на најстаријега. Ако од ових ни једнога нема, не може право наслѣдства на сроднике пријећи, него ће тижир и вијамет царској каси припасти, а овај ће начин овико за будућност важити.

Ч л а н 10.

Кад који од имаца тижара и вијамета у овом вилаету умре, његов тижир и вијамет неће прелазити на његово наслѣднике, који се налазе изван овога вилаета.

У случају, да је такав тижир и вијамет ирешао на кога наслѣдника до датума овога закона, накнада ће се по доловини прихода оцијени-ти, но ће имаоци горе намененијех привилегија лишени бити.

Ч л а н 11.

Онај, који тижаре и вијамете има кога је накнада по цијелој вриједности прорачуната, и остави свој завичај, те се настали изван овог вилаета, половина ће му се накнаде одузети, и кад умре, неће му право наслѣдио бити.

Ч л а н 12.

Житељ, који има право тижара и вијамета, дужан је, кад затреба, у свом мјесту служити, а начин ове службе, означен ће бити нарочитијем улутством.

Ч л а н 13.

Тижари и вијамети, који су дати за имање и хатиба, изузимају се од горе наведенијех. Овијех се вриједност на цијели приход рачуна, а кад онај, коме је то право дато, умре, неће се ово у касу узимати, него ће се дати као плата, ономе, ко се на таково мјесто постави.